

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:5 – Sayı:17 - Ağustos 2021

koynunda büyüdüük

FELICIA HEMANS VE JAMES CLARENCE MANGAN'IN ŞİİRLERİNDE ABBASİ DÖNEMİ VE BERMEKİLER

THE ABBASIDS AND THE BARMAKIDS IN THE POEMS OF FELICIA HEMANS AND JAMES CLARENCE MANGAN

DOI: 10.33404/anasay.975530

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Arda ARIKAN*

ÖZ

İslam coğrafyasıyla sürdürülen teknik ve kültürel alışveriş Avrupa'nın bilhassa düşünce dünyasını önemli ölçüde etkilemiştir. İslam medeniyeti özellikle Abbâsîler döneminden itibaren Avrupa'yı bilhassa ilmî ve edebî alanda etkilemiştir. Bu çalışmada Abbasilerin ihtişamının zirveye çıktığı ve Bermekî yönetimine rast gelen dönemin 19. yüzyıl İngiliz ve İrlanda şiirine yansımaları konu edilmektedir. Çalışmada, Bermekîlerin Felicia Hemans'ın "Bermekîlerin Ağıtçısı" (İng. "The Mourner for the Barmecides") ve James Clarence Mangan'ın (İng. "The Time of the Barmecides") şiirlerinde nasıl yer aldığı içerik incelemesi ile tartışılacaktır. Çalışmada ayrıca 19. yüzyıl İngiltere ve İrlanda'daki siyasi ve kültürel havanın Doğu ve özellikle de Bermekîler ile olan olası ilgisi mukayeseli olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre Mangan, İrlanda'nın İngiltere karşısında bağımsız olmasını arzulayan ve İrlanda'nın yönetsel olarak İngiltere ile sağlam bir zemine oturmamış ilişkisinin getirdiği

1- Makale Geliş Tarihi: 28. 07. 2021 Makale Kabul Tarihi: 15. 08. 2021

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ofis: 536, Kampus, Konyaaltı, 07070 Antalya /Türkiye, E-posta: ardaari@gmail.com ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2727-1084>

hayal kırıklığından yakınan ve çözümü Bermekiler dönemine kaçmakta bulan bir şairdir. Hemans da güçlü, milliyetçi ve muhafazakâr bir hükümet özlemini taşımakta ve adı geçen eserinde de bu siyasi hissi yansıtmaktadır. Çalışmanın sonuçları Doğu'nun İngiltere ve İrlanda şiirine olan etkisini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Abbasi, Bermekî, Felicia Hemans, James Clarence Mangan.

ABSTRACT

Starting in the Medieval Period, technological and cultural exchanges between the Islamic lands and Europe affected the thought of the latter one. What profoundly affected Europe was the literary and scientific richness of Islamic civilizations especially during and after the Abbasid period. This study focuses on how two 19th century poets conceptualized the zenith of the Abbasid period during which the Barmakids held administrative power. By looking closely at Felicia Hemans' poem titled *The Mourner for the Barmecides* and James Clarence Mangan's poem titled *The Time of the Barmecides*, the poets' conceptualizations of the West and the East are examined through a content analytical procedure. While doing that, symbolic meanings ascribed to the Barmakids are scrutinized by searching for the possible relationships between the political and cultural atmospheres of the 19th century Ireland and England and the land of the Barmecides. Analyses of both poems reveal that as Mangan was passionate about Ireland's freedom against England's hostile existence in Ireland, he was equally frustrated by the Irish governments' lack of proper stance against the colonialist Kingdom. Hence, Mangan found refuge in the land of the Barmecides as the content of his poem shows. Similarly, although she was a supporter of the British monarchy, Hemans sought a more assertive nationalist and conservative government, as seen in her poetry. Results of this study are important to exemplify the effect of the East on Irish and English literatures.

Keywords: Abbasids, Barmakids, Barmecides, Felicia Hemans, James Clarence Mangan.

Giriş

Yapılan çalışmalar Ortaçağ İslam coğrafyasının düşünsel ve teknik olarak Avrupa'ya olan etkilerini somut olarak ortaya koymuş ve yeni gelen çalışmalar

da bu bağlantının doğasını irdelemeye başlamıştır. Örneğin Hitti (2011), el-Cahşiyari'nin 10. yüzyıla tarihlenen *Binbir Gece Masalları*'nın “Avrupa edebiyatlarındaki yaygınlığının eserin Doğu'daki yaygınlığından daha fazla” olduğunu belirtmektedir (s. 551). Diğer bir deyişle, *Binbir Gece Masalları* Avrupa'da, İslam topraklarından çok daha fazla popülerlik kazanmış ve toplumsal ve kültürel yaşama sirayet etmiştir ki 10. yüzyıla tarihlenen İslam kültürü etkisi 8. yüzyıla kadar geriye çekilebilmektedir çünkü Avrupa kaynaklı el yazmalarında yer alan Hz. Muhammed'in görsel imgelerinin izleri sürüldüğünde “*yüzün üzerinde Latin metni 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar Hz. Peygamber'i kendine konu edinmiştir.*” (Taşkent, 2015, s. 176). Bu tarz çalışmalar Avrupa'daki İslam tesirinin, haksız ve mübalağalı olarak, Karanlık Dönem olarak da nitelendirilen erken Ortaçağ'da dahî görülebileceğini göstermesi açısından önemlidir. 19. yüzyıla girildiğinde bile kıta Avrupa'sında da İngiltere ve İrlanda'da da toplumsal tahayyülün neticesi olarak edebiyat ve sanatta ortaya çıkan kültürel betimlemelerde Ortaçağ'ın etkisi belirgindir.

İngiltere örneği ele alındığında görülür ki Ortaçağ uzamına öykünülerek kaleme alınan bu tarz betimlemelere can veren başat şairler arasında Felicia Hemans (1793-1835) da bulunmaktadır. Hemans'ın sanatı, aslî olarak, aristokrasiyi ve şövalyeliği yücelten ve uzamı yeniden dekore edilmiş kaleler, gotik ev eşyaları ve manastır harabeleri olan şiirleri kapsamaktadır (Rothstein 1999, s. 49). Şairin yarattığı uzamlar Ortaçağ'a ait dekorların yine döneme ait kişilerle bütünleştiği tarihsel gerçekliğe dayandırılan kurgular olup, bütünsel olarak değerlendirildiğinde, Avrupa Ortaçağını imlemektedir. Daha sonra da görüleceği gibi böylesi bir sav bütünsel olarak değerlendirildiğinde pek de doğru değildir çünkü Hemans'ın şiirinde, üzerinde pek durulmamış güçlü bir Doğu etkisi de bulunmaktadır ki bu etki dönemine özgü olmakla birlikte hem siyasi ve hem de etik olarak antitezi sayılabilen İrlandalı bir yazar ve şair olan James Clarence Mangan'ın (1803-1849) eserlerinde de bulunan ortak bir özelliktir.

Percy Bysshe Shelley ve onunla aynı dönemde yazan şairlerin İngiltere'nin yerel milliyetçilik ve bölgecilik eğilimlerine karşı duruş sergilemek için başka çağların, milletlerin ve kültürlerin şiirlerini çeviriler yoluyla İngilizceye kazandırma çabasına giriştikleri 19. yüzyılda İngiliz milliyetçisi ve muhafazakâr bir şair olarak da tanınan Hemans'ın milliyetçi ve muhafazakâr bir damardan yol alması onun siyasi duruşunu göstermektedir. Shelley, Byron ve Hunt'ın dar kapsamlı milliyetçilik ve Evanjelistlerin püriten ahlakçılığıyla dalga geçtikleri

bu dönemde (Scrivener, 2016) Hemans İngiliz milliyetçiliğinin ve süregiden kapitalizmin bayraktarlığını yapmıştır ancak Hemans'ın şiirinde kozmopolitan ve ulusötesi bir damar da bulunmaktadır (Luu, 2014).

Hemans ile aynı dönemde yazan ve yine bir milliyetçi, ancak gerçek bir İrlanda milliyetçisi olarak İrlanda'da ün kazanan James Clarence Mangan ise bu arada “*İrlandlı şairler Saadi ve Hafız'dan çeviriler*” yapmaktadır (Robinson, 2006, s. 105). Bir İrlanda milliyetçisi olarak İngiltere'ye siyasi olarak başkaldıran ancak aynı zamanda da Shelley, Byron ve Hunt gibi İngiliz yazıncılara benzer bir şekilde kozmopolitan bir tutum ve tavır takınan Mangan yaşı ilerledikçe kozmopolitanizme örnek teşkil eden çalışmalarını artırmıştır ve belki de bu hareket onu milliyetçi damardan ayırarak daha kapsayıcı bir insanlık anlayışına yönelmiştir.

19. yüzyıl İngiltere'si, genel itibarıyla, bireysel atılım ve deneyimlemenin önemli ivmeler kazandığı bir çağdır. Yalnızca edebiyatta değil, görsel sanatlarda da durum böyledir. Öyle ki, Oryantalist etkilerin altında da olsa birçok ressam dünyanın dört bir yanına yayılmakta, gördüklerini tuvallerine, eskiz defterlerine ve kağıtlara aktarmakta ve böylece hem sanatsal üretimde bulunmakta ve hem de kitlelere dünyanın öte taraflarındaki gerçeklikleri toplumsal bellekte yer edecek şekilde sunmaktadır. Kişiselleştirilmiş, bireyselleştirilmiş bu tarz sanatsal ve hatta bilimsel sayılabilecek geziler aynı zamanda “*modası geçmiş geleneklerle örülü baskıcı bir dönemden de kaçış*” demekti (Duviols, 1996, s. 72). Böylesi bir kaçış salt düşünsel ve kavramsal düzlemde olmamış, coğrafi bir kaçış olarak adlandırılabilen böylesi bir kaçış yer yer ve zaman zaman da gittikçe popülerleşen bir taşıt olan tren sayesinde olmuştur. Şair, yazar ve sanatçıların Avrupa'nın diğer bölgelerini ziyaret etmelerini sağlayan tren İngiltere'de 19. yüzyılda gittikçe daha fazla kullanılmış ve bu teknik gelişme sayesinde yalnızca ekonomi değil toplumun da çehresi değişmiştir. “*Demiryolu sayesinde giderek daha çok sayıda insan daha önce hiç görülmemiş bir hızla ve daha sık olarak seyahat etmeye*” başlamış ve bu süreçte bireylerin psikolojilerinde de değişimler gözlenmiştir çünkü insanların karşılaştıkları “*yeni ses ve görüntüler büyük bir değişim duygusunun oluşmasına yol*” açmıştır (Black, 2015, s. 138).

19. yüzyıl İngiliz ve İrlanda şiirinde yukarıda betimlenen düşsel seyahatlere çıkan ve rotalarını İslam Ortaçağ'ının başat uzamlarından biri olan Abbasi coğrafyası olarak belirleyen başat şairler arasında Felicia Hemans ve onun

“Bermekîlerin Ağıtçısı” (İng. *The Mourner for the Barmecides*) başlıklı şiiri ve James Clarence Mangan’ın “Bermekîlerin Zamanı” (İng. *The Time of the Barmecides*) başlıklı şiiri de yer almaktadır. Abbasilerin önemli figürlerinden Bermekîler mezkûr şiirlerin şiir kişileridir. Bu çalışmada da, 19. yüzyıl İngiltere ve İrlanda’sındaki siyasi ve kültürel havanın şairler tarafından Doğu’nun, özellikle Bermekîler ile hangi nedenlerle bağ kurularak işlenmiş olabileceği şiirlerin içeriğinden yola çıkılarak açıklanacaktır.

Tren sayesinde fethedilen mekânlar yalnızca demiryollarının ulaştığı yerler miydi yoksa böylesi bir değişim duygusunun ortaya koyduğu yeni simgesel mekânlar, yeni uzamlar da var mıydı? Bu soruların cevapları Hemans ve Mangan’ın arayıp buldukları yeni bir zaman dilimi olarak Arapların ve hatta ve daha doğru bir deyişle Abbasîlerin Ortaçağ’daki meşhur uzamını işaret edebilir miydi? Bu soruları çıkış noktası olarak aldığımızda yeni bir soru karşımıza çıkmaktadır: Her iki edebiyatçı da birbirinden habersiz olarak neden Bermekîleri seçmişti? Bermekîleri bu iki şair için önemli kılan unsurlar nelerdi? Bu makalede işte bu soruların yanıtları aranacak, şairlerin şiirlerinin yakın bir okuması yapılarak ve şiirlerin içerikleri tarihsel gerçekliklerle mukayese edilerek belirtilen sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Abbasiler ve Bermekîler

Abbasilerin dünya medeniyetler tarihinde özellikle tercümeler yoluyla İran, Hint ve Yunan medeniyetlerinden devraldıkları eserleri diğer kültürlere yaydıkları ve hâkim oldukları topraklardan farklı kültürel ve sanatsal eser ve pratikleri bir potada eriterek ihtişamlı bir imparatorluk kültürü oluşturdukları bilinmektedir (Dağbaşı, 2013; Karlığa, 2004; Ulukütük, 2010). Miladî takvimle 762 yılında Halife Mansur, Medinetüsselâm (Barış Şehri) adını verdiği şehri (Bağdat) yuvarlak planlı bir mimari sistemde kurar ve yeni bir yönetici sınıfını da tahkim ettirerek Bermekî ailesinin nüfuz ve yeteneklerinden yararlanmaya başlar.

Arapların tarihleri boyunca meşhur oldukları şiir sanatında önemli yer tutan tabiat ve mekân betimlemeleri Abbasiler tarafından zengin bir dille yeni bir üsluba kavuşturulmuştur. “*Kuşlar, vahşi hayvanları konu alan klasik Arap şiirinin temel tasvir unsurlarına bağ, bahçe, meyve, ağaç, çiçek, su, havuz, fisikiye vs. şehir yaşamını sembolize eden tasvirler de eklenerek Arap şiirinde tasvir sanatının boyutları daha da genişlemiştir*” (Yılmaz, 2017, s. 127). Tabiatın

ve böylesi ihtişamlı bir şehir ve onun idarî merkezinde bulunan saray yaşamının iç içe geçtiği betimlemelerin Bermekîler ile yakından ilgisi bulunmaktadır çünkü şehrin tahkim ve güzelleştirilmesinde Bermekîlerin özel bir gayreti bulunmaktadır.

Abbasiler döneminin en güçlü yönetici sınıfı olan “*Bermekîler, 17 sene gibi uzun bir süre iktidarı ellerinde tutmuşlardı. Bu süre zarfında halk ile onlar muhatap olmuşlardı. Derdi olan herkes onlara başvurmuştu. Onlar da ellerinden geleni yapmış, başvuruların dertlerine çare aramışlardı*” (Aykon, 1999, s. 88). İnsanlara olan yardımları bir yana, Hitti’ye (2011) göre Bermekîler bayındırlık faaliyetlerine hızla girişmişler ve sayısız zenginlik alametine sahip olmuşlardır. Bermekîlerin adı sıklıkla yaptırdıkları camiler, umuma açık yapılar, camileri süsleyen kandiller, eşsiz güzellikteki edebi eserler ve hatta topluma yayılan giyim, kuşam ve eğlenceye dair modaları çıkartmak ve yaymakla da anılır olmuştu. Bermekîlerden Ca’fer’in hem zenginliği ve hem de cömertliği ile halkın sevgisini kazandığı şöyle nakledilmektedir:

Bermekî ailesi mensupları tarafından inanılmaz derecede kıymetli hazineler yığınak haline getirilmişti... Onların cömertliği atasözlerine geçmiştir. Hatta bugün bile bütün Arapça konuşulan ülkelerde Bermekî kelimesi “cömert” kelimesi ile eşanlam taşır ve “Ca’fer kadar eli açık” deyimini her bölgede çok güzel anlatım taşıyan bir darbı meseldir. (Hitti, 2011, s. 403)²

İslam coğrafyasında bugün bile cömertlik timsali olarak anılan Ca’fer, Bermekîler arasında en gözde ve en önemli şahsiyetlerden biridir. Ca’fer hakkında Hitti (2011) “*O, moda çıkarmada önde giderdi; sahip olduğu uzun boynu sebebiyle takındığı yüksek yakalıklı bir elbise modasının yayılmasına*” neden olmuştu der (s. 403). Uzun boylu Ca’fer’in zamanının yakışıklılarından ve hazır cevap bir kimse olmasından dem vuran Aykon (1999) devamla “*Güzel yüzlü, zarıfı. İfadesi açık ve düzgündü. Kültürlü ve tatlı sözlüydü. Hârûn’a eşlik eder, hemen her toplantısında, sohbetinde bulunurdu.*” (s. 140) der ve görüşlerini Zehebî ve Hasan İbrahim Hasan’a dayandırır. Yazar, Ca’fer ve Hârûn’un arkadaşlıklarını anlatırken de Hârûn’un Ca’fer’den etkilenmesini Ca’fer’in neşeli olmasına dayandırır ve bu iki arkadaşın aynı tip elbise diktirip beraberce giyecek kadar da yakın olduklarından bahseder:

2- Eflatun (2018), klasik Türk şiirinde de Bermekîlerin seçkin özelliklerine değinen şiirler kaleme alındığını belirtir. Bermekîler’den övgüyle bahseden Osmanlı şairleri arasında Leyla Hanım, Kânî, Hâzîk, Bosnalı Âsım, Lebîb ve Nedîm gibi önemli isimler de bulunmakta ve Evliya Çelebi de Bermekîleri zikretmektedir.

Gece gündüz neşeli olması da Hârûn'u etkileyen sebeplerdendi. Bir gün Hârûn: 'Ey Ca'fer, yeryüzünde senden daha fazla sevdiğim, kendisiyle arkadaşlık ve yakınlık kuracağım kimse yoktur.' diyerek ona olan sevgisini ortaya koymuştur. Hârûn'un eğlencelerinde değişmez arkadaşıydı. Aynı tip elbise yaptırıp beraberce giymişlerdi. (s. 141)³

Bermekîlerin bir aile olarak İslam tarihinden silinişinin sebepleri bu çalışmanın konusu değildir. Buna karşın, Bermekîlerin halifenin samimiyetini ve güvenini son derece yetkin bir şekilde kazandıklarından şüphe yoktur. Örneğini Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'ye dayandıran Sarıbaş (2015), "*İbn Munâzir, Cafer b. Yahya'nın isteği üzerine Cafer ile er-Reşîd arasındaki yakınlığı anlatan şu beyitleri söylemiştir.*" der ve devamla bu şiirin ilgili kısmını alıntılar ki, burada görüldüğü gibi toplumsal bellekte Ca'fer ve Hârûn, tek bir vücut, tek bir kalp olmuş gibi betimlenirler:

Bağlar koparılır, iyilik inkâr edilir; ama iki kalbin yakınlaşması gibi güzel bir şey yoktur.

Bu da sevgiyi yakın kılıyor, diğeri de.

Böylece, iki kalp gibi görülen (aslında) tek bir kalptir. (ss. 49-50)⁴

Ca'fer ve Halife'nin arası o kadar iyi ve karşılıklı güvene dayalıdır ki Aykon'un (1999) belirttiği üzere Ca'fer "*Halifeyi korumakla görevli muhafız birliğinin başında*" bulunmuştur (s. 87). Bütün bu samimiyete, güvene ve ailenin başarılı işlerine rağmen "*otuz yedi yaşındaki Ca'fer'in 803 yılında başı uçuruldu; kesik başı bir kazık ucuna tutturularak Bağdat şehri köprülerinden biri üzerinde ve arta kalan cesedi ikiye ayrılarak her biri diğer iki köprü üzerinde teşhir edildi.*" (Hitti, 2011, s. 404). Ca'fer'in Hârûn tarafından idam ettirilmesi Hârûn'un kararı olmakla birlikte Hârûn'un bu karardan mutluluk duyması düşünülemez bile. İslam tarihinde bu katledişin sebebi bir sır olarak kalmıştır ve hatta Hârûn da bu olayın altında yatan temel nedenlerin bir sır olarak kalmasını istemiş ancak yalnızca idama dayanak teşkil eden gerekçenin çok ciddi ve ağır olduğunu yakınlarıyla paylaşmıştır.

Bermekîlerin etkisi yalnızca İslam kültürlerinde değil, Avrupa ve özellikle de İngiliz dili ve kültüründe görülür. Bermekî sözcüğü İngiliz dilinde kullanılan

3- Burada Aykon'un (1999) dipnotta verdiği bilgiler araştırmacının görüşlerini İbn Hallikân, Mes'ûdî, Muir ve Makdisî'ye dayandırdığını göstermektedir.

4- Sarıbaş (2015) Bermekîler hakkında Arap edebiyatında yalnızca övgüler değil, onları ağır bir biçimde eleştiren yergiler (hicviyeler) bulunduğunu da zikreder ve bunları örneklendirir.

bir sözcük ve hatta çok iyi bilinen bir deyim haline gelmiştir. Bugün bile İngiliz dilinin söz dağarcığını içeren sözlüklerde Bermekî (İng. Barmecide) sözcüğü “*Yalnızca görüntüdeki bolluk; hayâlî*” olarak tanımlanmış ve sözcüğün kökeni “*Binbir Gece Masalları’nda geçen bir asilin bir dilenciye hayalî bir yemek sunmasına*”⁵ dayandırılmıştır. *Binbir Gece Masalları’nın* birinde geçen öyküde Bermekîlerden biri dilencinin birini mükellef bir sofranın kurulu olduğu bir akşam yemeğine davet eder. Bermekî, boş tabaklardaki hayalî yemekleri iştahla yerken yemeği de çok beğeniyormuş gibi yapar. İngiliz toplumunda, sözlüklere de geçmiş bulunan “*Bermekî ziyafeti*” terimi bu yüzden “*hayalî muhteşemliği*” ifade etmek için kullanılagelmiştir (*Grolier Universal Encyclopedia*, 1966, s. 539). İngiliz dilinde “hayal” anlamı içeren Bermekî sözcüğünün İngiliz dilinde yazılmış edebiyat eserlerinde de kullanılmış olması sözcüğün kavramsal olarak da İngiliz dilinde kalıcı olduğunu gösterir ki bu sözcüğü kavramsal olarak şiirlerinde kullanan iki önemli şair de Felicia Hemans ve James Clarence Mangan’dır.

Felicia Hemans ve Şiirinde Bermekîler

Felicia Hemans’ın edebi kariyeri 1808 yılında, o henüz 14 yaşındayken, babasının bozulan işlerine çare olarak annesinin bu küçük kızın şiirlerini yayıncılara satmaya başlamasıyla başlar (Feldman, 1997, s. 149). Hemans, Blackwood Magazine gibi dönemin önemli dergilerinin “*en yüksek meblağları ödediği*” bir şairdi ve “*edebiyat ticaretini iyi bilen, yayınevleriyle sıkı ve güçlü pazarlıklar yapabilen*”⁶ ve hatta “*kitapları Byron ve Walter Scott’tan sonra en çok satan yazardı.*” (*The Norton Anthology of English Literature*, 2012, ss. 884-885). Günümüzde İngiliz edebiyatı antolojileri arasında seçkin bir yere sahip olan *The Norton Anthology of English Literature* Hemans’ı Viktorya Dönemi’nden önce, “*Gotik ve Kitle Okuyucusunun Gelişimi*” başlığı altında edebiyat tarihi sınıflamasına alır (*The Norton Anthology of English Literature*, 2012, s. xiii). Böylesi bir sınıflama da her şeyden önce şairin edebiyatın ticarileştiği bir dönemde yazdığını ve hatta bu ticarileşen edebi kültürün bir parçası ve örneği olarak görüldüğünü işaret etmesi açısından önemlidir. 1831 yılında Dublin’e yerleşen şair, yine bu şehirde, yani Mangan’ın anavatanında, bizzat onun yaşadığı şehirde ölmüştür.

5- *The American Heritage College Dictionary*. (4th Ed.). Boston: Houghton Mifflin, s. 115.

6- Feldman (1997) da benzer bir iddia ile dönemin edebi ortamı için “*edebi pazar yeri*” (İng. literary marketplace) terimini kullanmaktadır.

Çeşit çeşit kaynaktan tarihi öykü, efsane ve Scott ve Byron gibi usta şairlerden alıntılar yaparak metinlerinde Ortaçağ'a ait geçmişe gittikçe daha fazla artan bir şekilde iştah duyan dönem okurlarının kültürel iştahlarının besleyicisi konumuna gelen Hemans'ın öykülerinde şövalyelerin kahramanlıkları, yeniden dekore edilmiş kaleler, Gotik mobilyalar ve yıkılmış manastırlara yapılan geziler öne çıkmaktadır. Toplumsal ve kültürel bellekte hazır bulunan materyalleri işlerken Hemans, şiirine aldığı materyalleri köklü bir şekilde dönüştürmüş ve bunu da yeni bir *“aile içi, cinsiyetlendirilmiş, katı dindar ve toplumsal sınıfları kapsayan aristokratik bir burjuvazinin”* bakış açısından yapmıştır (Rothstein, 1999, s. 49) ki bu açıdan bakıldığında Hemans'ın şiirleri hem bir nevi *“tarihi yeniden yapmanın feminen bir yolu”* hem de *“aile ve ulusun idealize edilmiş anılarını yazma”* çabası olup şiirlerinin toplumsal ve ideolojik bir bellek oluşumuna katkıda bulunduğu bilinmektedir (s. 51).

Hemans'ın şiirinde ideolojik olarak *“aile içi nostalji”* (İng. domestic ideology) olarak adlandırılabilen bir damar bulunmaktadır ki bu da sanatında önemli bir tema olan kahramanlığın evin içine sirayet eden etkilerinin ustalıklı kaleme alındığı anlatımlardır (Rothstein, 1999, s. 53). Hem dramatik şiir ve hem de oyun olarak adlandırılan *Valencia Kuşatması* (İng. *The Siege of Valencia*) başlıklı eserinde Hemans, İspanya'yı işgal eden Araplar ile Hristiyanlar arasındaki çatışmayı ele alırken *“oyunda kullanılan diller hem siyasi ve hem de aile içi yaşama hükmeden milli mitler, şeref alametleri, eril vatanseverliğin tanımları ve dinsel sınırlandırmalarla doludur.”* (Wolfson, 1999, s. 225). Dolayısıyla Hemans'ın sanatı hakkında söylenebilecek önemli husus onun toplumsal ve milli olanla bireysel ve aile içi olanı aynı potada eritmesidir. Daha doğru bir deyişle, Hemans'ın sanatında hem milli ve hem de ailevi olan unsurlar aynı atmosfer ve şartlardan etkilenmektedir. Birbirine bu kadar yakınlaşan milli ve ailevi unsurlar neticede benzer özellikler göstermekte ve birbirinden ayrılmaz olmaktadır.

Hemans'ın toplumsal ve hatta milli olanla bireysel ve ailevi olanı birbirine koşut olarak açıklaması birtakım çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, kimilerince Hemans'ın sanatı şiddet unsurları içerir çünkü *“Hemans'ın daha uzun anlatılarında kadınların sömürülmelerinin ya da kişisel, ailevi ve ulusal adaletsizlikler ya da küçümsenmelerin intikamını almak için geleneksel olarak kabul gören kadın davranışlarında rastlanılmayan bir şekilde düşmanlarını yerle bir ettiği”* görülmektedir (*The Norton Anthology of English Literature*,

2012, ss. 884-885). Şairin, milli ve ailevi olanı yüceltirken geleneksel yaşamdan gelen baskılara başkaldırısı orijinaldir diyebiliriz çünkü şiirlerine de yansıyan bu gelenekçi olmayan orijinalite, “şairin şiirlerinde birbirlerinden farklı ve hatta birbirleriyle tamamen uyumsuz karakterler” yaratmasında da görülmektedir (*The Norton Anthology of English Literature*, 2012, s. 884). Bu çalışmanın içeriğinde de değinildiği gibi Hemans’ın şiirleri salt birbirleriyle uyuşmayan karakterleri içermez. Yaşadığı İngiltere ile ondan oldukça farklı olan ve hatta geleneksel olarak ve özellikle de dinsel açıdan karşıtı olarak addedilen Arap ve İslâm coğrafyasını da şiirlerinde aynı düzlemde ele alır.

Bu çalışmanın konusu olan “Bermekîlerin Ağıtçısı” (İng. *The Mourner for the Barmecides*) başlıklı şiir Hemans’ın İslam toprakları ile ilgili tek şiiri değildir kuşkusuz. Hemans, 1819 yılında yazdığı *The Abencerrage* başlıklı şiirsel öyküsünde de Mağribi’lerden bahseder. Şiirde Hristiyan ve Müslümanların askeri bir çarpışması betimlenmektedir. Uzamı Arapların istilası altındaki İspanya olan bu öykü-şiirde 1492’de vuku bulan Gırnata’nın düşmesi yani Müslümanların elinden geri alınması hadisesi ele alınır ki bu açıdan bakıldığında Hemans’ın bu öyküyü tarihsel gerçekliklerden devşirdiği öngörülebilir. Aslına bakılırsa Hemans’ın şiirinin malzeme olarak bir erken 17. yüzyıl eseri olarak Ginés Pérez de Hita tarafından yazılmış bulunan *Gırnata’nın İçsavaşlarının Tarihi* (İsp. *Historia de las Guerras Civiles de Granada* (Sweet, 2001, s. 184) başlıklı eserden aldığı bilinmektedir. Hemans’ın şiir malzemesini bu tarihsel malzemedan (tarihi romandan) almış olması, hem yazdığı yüzyılda görülen bir alışkanlık ve hem de onunla aynı dönemde ancak İrlanda coğrafyasında ve İngiltere’ye karşı bir tutumla yazan Mangan’ın da uyguladığı bir yazma yöntemi olması açısından dikkat çekicidir.

Çalışmamızın odak noktasını oluşturan *The Mourner for the Barmecides* başlıklı şiir yine tarihsel gerçeklikten devşirilmiş bir anlatıdır ve şairin 1830 yılında yayımladığı “A Spirit’s Return” (Tür. “Bir Ruhun Dönüşü”) başlıklı şiirine benzetilebilir. Williamson’ın (2001) “ağıtsal dramatik monolog” olduğunu belirttiği “A Spirit’s Return” toplumsal yaşama göndermeleri olan “törenselleştirilmiş günah çıkarma”⁷ olarak adlandırılabilir. Hemans’ın Abbasi dönemiyle ilgili tarihsel materyallerden devşirdiği içerik şiirde bir kahramanlık anlatısına dönüşmüştür. Şiirin kahramanı da şiirde sıklıkla asaletinden bahsedilen Ca’fer’dir.

7- Williamson (2001) “confession” sözcüğünü kullanır ki bu hem günah çıkarma ve hem de itiraf etme anlamına gelebilir.

Şiir, şiirin daha sonra betimleyeceği uzam ve şiirde seslenilen bir karakter olan ağıtçı ile ilgili çatışmalı ve çelişkili bir nida ile başlar ki bu kısım Shakespeare’ın *Beğendiğiniz Gibi* başlıklı oyunundan bir alıntıdır:

*Ey Yaşlı Adam! Ne kadar güzel görünüyor üzerinde
antik dünyanın sonsuz hizmetkarlığı
Sen bu zamanların insanı değilsin.*

Hemans’ın şiirlerinde yaygın olarak kullandığı şiir kişilerinin başında ağıtçılar gelir. İncelenen şiirde erkek olan ağıtçının aksine Hemans’ın diğer şiirlerindeki ağıtçılar hemen tümüyle kadınlardır. Bu açıdan bakıldığında Hemans’ın bu şiirinin uzamının erkek egemen bir çevreye sahip olduğu görülebilir. Bu açıdan bakıldığında Hemans’ın Orta Doğu coğrafyasını erkek egemen bir toplumun uzamı olarak alımladığı da iddia edilebilir.

İlginç bir şekilde, Hemans şiirlerinde kendini sıklıkla “*ulusal belleğin içine almadığı, onurlandırılmamış ölü özneler*” ile özdeşleştirerek konumlandırdığı bilinmektedir (Williamson, 2001, s. 23) ki böylesi bir özdeşleşme aynı zamanda toplumsal belleğe katkıda bulunma amacı taşır. Zıtlaşan ve hatta kavga tutuşan bireylerden birinin ölümünü anmak “*Utanç verici bir kavganın kaydı*” niteliğinde olup böylesi anlatılar “*cesaretle söylenenlerin yanı sıra, sessizce ve zıtlaşırcaasına, fısıltılar halinde söylenerek, mezara kolaylıkla yerleştirilebilen zafer kazanmış ölümlere dökülen göz yaşlarından daha uzun süre yaşar.*” (Williamson, 2001, s. 25). Bu açıdan bakıldığında Hemans’ın Ca’fer’in ölümünü “*utanç verici bir kavganın kaydı*” olarak ele aldığı görülürken Ca’fer’in onurlu ama hazin sonunun, kendisi muzaffer olmasa da, İngiliz toplumsal belleğinde kalmasını istediği anlaşılır. Hemans’ın bu tutumunun, Ca’fer’in hazin ama onurlu öyküsünün İngilizlere ders olması gerektiğine inandığını da göstermesi açısından önemlidir. Öyleyse Hemans, İngiliz toplumsal belleğinin oluşumunda Arap ve Müslüman olan Ca’fer’i örnek bir birey olarak göstermektedir diyebiliriz. Böylesi bir örnek gösteriş, Hemans’ın 1819 yılında yayımladığı “*The Abencerrage*” başlıklı şiirinde kurguladığı şiir atmosferinde gözler önüne serdiği kültürel değişme kavramının en azından İspanya’daki Müslüman dünyasıyla örneklenen “*Doğu ve Batı arasındaki derin metinden kaynaklanmaktadır*” (Williamson, 2001, s. 182) diyebiliriz ki Hemans bunu yaparken Oryantalist’lerden kesinlikle apayrı bir izlek takip etmektedir.

Hemans zamanı ikiye bölmüştür böylesi bir başlangıçla. Hemans, henüz betimlemediği ya da ismini vermediği, sadece “antik” diyerek nitelediği bir zaman ve mekânda bulunan meçhul bir adama yaşadığı zamanı ve mekânı şairinkilerle aynı olmayan biri olarak seslenir ve onu antik dünyanın bir mensubu olarak adlandırır. Ancak, bunu yaparken de kişinin o zamanların insanı olmadığını belirtirken onun, bir anlamda, kendi döneminde ötekileştirildiğini duyumsatır. Seslendiği kişiye, Shakespeare’den alıntıladığı “*Ey Yaşlı Adam*” nidasıyla seslenip sempati ile yaklaşan ve bu yolla onun varlığını olumlayan Hemans’ın antik dünyaya ait olduğunu ilan ettiği adamın aslında o zamanlara ait olmadığını da altını çizer ki böylece şiire daha sonra hâkim olacak çatışmayı okuyucuya sezdirir. Böylesi bir başlangıç yoluyla “antik” sözcüğünü çoğunlukla Eski Yunan ve Roma ile ilişkilendiren döneminin okuyucularını da bir sürprize hazırlar Hemans. Burada geçen antik dönem adlandırması, geleneksel İngiliz yazınında Batı’nın ihtişamlı doğuşunu simgeleyen Eski Yunan ve Roma’ya göndermede bulunduğu sayısız öykünmelerden biri değildir. Hemans’ın kullandığı “antik dönem” tamlaması, Hemans’ın şiirinde, çöllerin, Müslümanların ve şiirinin başında olumlanan ancak devamında üzücü bir katliama sahne olacak olan Abbasilerin ve onun refah, kültür ve mimarlıkta zirve noktası olan Bermekîlerin de uzamı olacaktır.

Hemans’ın şiirinde ilkin “*Düştü, Ca’fer’in evi; ve namı/ Bermekîlerin yüce romantik namı*” denilerek Ca’fer ve Bermekîlerin düşüşü eşzamanlı bir düşüş olarak sunulur ki bu da Hemans’ın Ca’fer ile Bermekîler arasında koşutluk kurduğunu gösterir. Şiirin sonunda da gözyaşlarına boğulan Hârûn “*Bir zamanlar gençliğinin sevdiği, şehit düşmüş ırkın*” ardından pişmanlık duymaktadır. Hemans, böylesi bir üzücü havada başlayan şiirinde Ca’fer ve Hârûn’un ilişkisinin tarihsel gerçekliğe dayanan bir sunumunu yaparken şiirin ihtişamlı bir Abbasi döneminden ziyade şehitlik ve pişmanlık gibi kahramanlıkla ruhsal çöküşün ikiliğinde olumsuz ancak merak uyandıran bir ortam yaratır.

Hemans’ın şiirinin uzamı zenginlik ve ihtişamın hüküm sürdüğü bir saray ve onu çevreleyen cennet benzeri bahçelerdir. Çöl değildir burası; vaha demek daha doğru olur ancak insan yapısı bir uzamdır bu mekanlar bütünü. Neler yoktur ki bu uzamda? Işıklar, parfümler (kokular), çimenlik, kavaklar, çiçekler, çeşmeler, mermerler, sütunlar ve bunlara eşlik eden cin masalları ile lut ve udun eşlik ettiği berrak bir musiki. Yaratıcı ilahi güç ile yaratılan insanın ortak çalışmasının ürünü olan bu ıslıl ıslıl ve zengin mekâna bir küçük mekân

daha eşlik eder ki o da mezardır. Şiir aslında ışıltılı bir mekândan karanlık bir mezara taşınan asil bir neslin kaybına ağlayan Harun karakterinin göçüp giden nesli ululaması ile son bulur. “*Asil bir kuşak*” olarak adlandırılan ve “*Cafer’in evi*” olarak somutlaştırılmış bu dünya yitip giden bir kuşağı temsil ederken şiir bu kuşağa “*Yaşa!*” diyerek son bir ululamada bulunur. Hemans’ın şiiri, bu açıdan bakıldığında, Bermekîleri yücelten bir yazımın örneğidir ancak kaybedilen, yani Cafer, dünyanın ışığını da yanına alıp gitmiştir:

*Ve artık gitmek de beni mutlu etmez, asil ve cesur olan da
Alınlarında şerefleriyle, benden önce gittilerse mezara.
Bakılacak ne kaldı ki şimdi, hangi parlaklık yeryüzünde?
Soluk dünyada tiksinierek duruyorum, isterken o şehzadelerini!*

Hemans şiirini Bermekîler’e ithaf etmiştir. Şiirin başlığı olan “*Bermekîlerin Ağıtçısı*” ve şiirde geçen “*ağıtçı*” da kimliği bilinmeyen bir kişiye işaret etmektedir. Şiirin satır aralarının okunması ağıtçının aslında, şiiri dillendirenden çok, Hârûn olduğunu sezdirmektedir. Hârûn, hem Bermekîlerin katilidir ve hem de onların ardından gözyaşı dökene, dövünen, bu asil kuşağı ululayan bir kişidir ki bu tarihsel vakıadan yukarıda bahsedilmiştir. “*Ölüme sadık olan*” artık katledilmiş, ölüm fermanını veren Hârûn da ağıtçı olarak dövünmektedir. İşte bu duygusal şiir atmosferinde şiirin bitirilmesi nostaljik bir duygunun hâkim olduğu bir sonudur. Katletme emrini veren “*yumuşak kalpli*” Hârûn, maktulün arkasından, “*Sen ölüme sadık olan! Yaşa ve/ efendilerin adına konuş; onlar asil bir kuşaktı!*” diye ağlar ki böylesi bir sesleniş hem eşine az rastlanılır bir feryattır. Hakkında ölüm fermanı verilerek katledilen, mezarına doğru son yolculuğuna çıkarken, sanki yeniden doğuyordur çünkü Hârûn ölenin arkasından “*Yaşa!*” diye haykırmaktadır. Bu nida hem Ca’fer’in “*parlak ve zarif olana*” gidişi ve hem de maktulün namının bundan böyle yaşayacağından bahisle onurlu bir şekilde son bulan yaşamın kutlanmasına işaret etmektedir:

*Ama yaşlı adam söylerken şarkıyı, Harun’un gözleri üzerinde
bir gözyaşı sisi toplandı, ve düşünceler-
Aman! Bir zamanlar gençliğinin sevdiği, şehit düşmüş ırkın
ani ve pişmanlık duyan düşünceleri!
Yumuşayan kalbini doldurdu- “YAŞA, YAŞA” diye ağladı,
Sen ölüme sadık olan! Yaşa ve
efendilerinin adını konuş; onlar asil bir kuşaktı!*

James Clarence Mangan ve Şiirinde Bermekîler

James Clarence Mangan, Felicia Hemans'dan 5 yıl sonra yani 1803 yılında İrlanda'da doğduğundan (O'Donoghue, 1897) Hemans'ın çağdaşı sayılır. Birlik ve Arıkan'ın (2018) ifade ettiği gibi:

James Clarence Mangan hem Osmanlı Divan şiirlerini çevirmiş hem de bazı şiirlerini çeviri kisvesi altında Osmanlı şiir geleneğine öykünerek yazmıştır. Osmanlı şiir geleneğinin Avrupa'da tanınmasında önemli bir rol oynayan şair Avrupa'da Oryantalist Rönesans olarak adlandırılan akımın etkisiyle Avrupa merkezli olmayan bir bakış açısı geliştirerek yazdığı şiirlerde Osmanlı coğrafyasını ve estetiğini olumlu bir çerçevede yansıtmıştır. (s. 183)

Mangan, “İrlanda dışına hiç çıkmamasına rağmen 19. yüzyılda ve daha da özelinde Avrupa tarihinde Romantik Dönem diye bilinen dönemde güçlenen antiemperyalist (onun durumunda Britanya karşıtı) eğilimlerden ve baskın Oryantalistlerin anlayışına karşı geliştirilen tepkilerden etkilenmiş” bir yazar ve şairdir (Arıkan ve Birlik, 2017, s. 8). Eserlerinin içerik incelemesi Mangan'ın doğu hakkındaki bilgisinin Osmanlı edebiyat tarihini olduğu kadar Arap edebiyatını da kapsadığını göstermektedir. Mangan hakkındaki ilk ve daha sonraki bütün çalışmalara kaynaklık edecek olan biyografik eserinde O'Donoghue (1897) Mangan'ın “*Binbir Gece Masalları'nın çevirilerinden haberdar*” (s. 89) olduğunu belirtmektedir. Hem Osmanlı, Arap ve Fars şairlerinden çeviriler yaptığını iddia ederek bunları yayımlatan Mangan'ın çevirileri ve hem de içinde İslam coğrafyası ile ilgili sayısız bilgi ve gönderme bulunan özgün şiirleri Mangan'ın Avrupa edebiyat tarihinde kolayca tanımlanabilir bir düzleme oturtulamamasına da neden olmuştur çünkü “*Mangan'ın şiirlerinin sınıflandırılmasında karşılaşılan en büyük zorluk şiirlerinin hangilerinin çeviri, hangilerinin çeviri yaftası altında yayımlanmış özgün eserler olduğunun henüz tam olarak aydınlığa kavuşturulmamış olmasından kaynaklanmaktadır.*” (Arıkan ve Birlik, 2017, s. 11). Bütün bunlara dayanarak söylenebilir ki Mangan'ın eserlerinin açıklanmasındaki her türlü zorluğa rağmen eserlerinde Osmanlı, Arap ve Fars etkilerinin görüldüğü muhakkaktır. Hemans'ın şiirinde olduğu gibi Mangan da Bermekîler'e ithafen bir şiir yazmış ve şiirinde Abbasi döneminin ihtişamını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Dünya edebiyatının genel görünümü bağlamında değerlendirildiğinde Mangan'ın bu şiiri Parsons (2004) tarafından “*komik parodi*”, “*dil karışıcısı ve oyuncu*” ve “*komik*” olarak adlandırılmış-

tır. Buna karşın, şiirin yüzeysel bir okuması da derinlemesine bir okuması da şiirin genel havasının üzücü ve efkârlı olduğunu göstermektedir.

“Bermekîlerin Zamanı” (İng. *The Time of the Barmecides*) her biri 10 dizeden oluşan 6 kıtadan oluşmaktadır. Her kıtanın son dört dizesi ses benzerliğinden oluşmakta olup uyak düzeni “a-b-a-b-c-d-c-d-c-d” olarak kurulmuştur. Mangan’ın kendisiyle aynı dönemde yazan Romantikler gibi tabiat betimlemesiyle başlayan şiirlerinden farklı olarak bu şiirde uzamdan ziyade zamanı önclemiştir. Şiir, anlatıcının yaşlılık günlerinden başlayarak gençlik yıllarına yapılan düşünsel bir seyahati içermektedir. Şairin daha şiirin ilk başında yaşlılığın ölümü çağrıştırdığını hissettiren söz öbekleri ile şiir puslu bir hava yaratmaktadır ki bu yönüyle Hemans’ın şiirindeki atmosfere benzemektedir:

*Gözlerim kapandı, sakallarım gri,
Yılların yüküyle büküldü bedenim;
Kilden yatağıma uzanma vaktim geldi,
Uzundur kaybettiğim gençlik arkadaşlarımla.*

Böylesi bir hüzünlü girişten sonra şiirden sonra zaman ve uzamın birbirine karıştığını görürüz. Şairin “*Hafızam kayar gider/ Eski, en eski zamanlara, çok uzun zaman önceye/ Bermekîlerin zamanına*” demesiyle şairin anıları onu bir başka tarihsel döneme, Bermekîlerin dönemine götürmektedir. Sanki yüzyıllar önce Bermekîlerin zamanında yaşamışçasına o günleri anımsayan şair için takip eden satırlar Bermekîlerin döneminin şairin gençliğini sembolize eden ışıltılı bir dönem olduğunu gösterir. Bu noktada dikkat çeken bir husus şairin tarihsel malzemeyi alıp edebi olarak kotararak yarattığı bu şiir düzleminde Doğu’ya gençliği, Batı’ya ise yaşlılığı atfetmesidir. Dolayısıyla şiirde Doğu bütün ışıltısı ve tazeliği ile gençlik ve diriliği simgeler. Batı ise şairi nostalji duygusuna iten hüzünlü bir eskimişliği, diğer bir deyişle şairin ihtiyarlığını simgeler.

Şairin Doğu’ya özellikle Bermekîlerin dönemi aracılığıyla yüklediği olumlu anlamların anlaşılması için döneme biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. İbn Khallikan’a⁸ (1843) göre Bermekîlerin döneminde edebiyat alanında üretilen eserler hem sayıca ve hem de sanatsal nitelik olarak zirveye ulaşmıştı. Bu dönemde ışık ve aydınlık imgesi şiirde ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Bermekîlerin döneminde yazan şair Al-Murtada’nın gittikçe zayıflayan hafıza-

8- İbn Khallikan’ın da Bermekî ailesine mensup bir bilgin olduğu bilinmektedir.

sında kalanları yazdığını belirttiği *Kaside*'sinde kararın hafızasını aydınlatan ışık imgesi şu şekilde geçmektedir:

Ateşlerinin ışığı parılıyordu (ta uzaktan)
Ki gece de karanlığa gömülmüştü (etrafımızda)
Yorgun deve sürücüsü şarkısına devam edemiyordu
 ...
Aklım da zayıflamıştı ayrılığım yüzünden (sevdiğimden). (s. 29)

Güneşin kişileştirilmesi yoluyla ışık ve aydınlık imgelerinin Hârûn Reşid ve Yahya'ya yakıştırıldığı görülmektedir.⁹ Aykon'un (1999, s. 48) aktardığına göre şair İbrahim el-Mevsilî Bermekîlerin önde gelenlerinden biri olan Yahya ile Hârûn'u andığı şiirinde şöyle demektedir:

Güneşin sönüklüğünü görmedin mi? İkrâm ve ihsan sahibi,
Allah'ın emini Hârûn halifelîğe gelince, onun uğur ve
Bereketi ile güneşin ziyası arttı. Hârûn güneşin valisi,
Yahya ise veziridir.

Al-Murtada'nın şiiri ile Mangan'ın şiiri arasında metinlerarasılık bağlamında bir ilişki kurulabilir. Bermekî sözcüğünün İngiliz dilinin sözlüklerinde¹⁰ özel bir yeri bulunmaktadır ki "*Bir ad olarak erken 18. yüzyıl kullanımı, Arapça 'Bermekî' sözcüğünden gelen ve Binbir Gece Masalları'nda geçen bir prentir ki bu prens bir dilenciye süslü ve ihtişamlı ancak boş tabaklarda yemek sunum vermiştir.*" Mangan'ın *Binbir Gece Masalları* hakkında bilgi sahibi olduğunu biliyoruz (O'Donoghue, 1897, s. 89) ki böylece Mangan'ın şiirinde terimin dilencinin yaşadığı hayal kırıklığına işaret ettiği iddia edilebilir. "*O zaman gençlik benimdi*" diyerek başladığı kısımda Mangan geçip giden gençliğini kar tanelerine benzetirken "*Hepsi de kar gibi geçti gitti, uzun zaman önce/ Bermekîlerin zamanıyla*" der. Gençliğin karın erimesi gibi yok olup gittiğini sezdi-

9- Bermekîlerin bertaraf edilmesi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin (1992) "Bermekîler" maddesinde belirtildiği üzere, Halife Hârûnürreşid'in kendi ifadesiyle, "*gökyüzünde iki güneş*" istememesine dayandırılmaktadır. Bu açıklama da Abbasi dönemine ve özelde de Halife ve Ca'fer'in ışık ve güneşle özdeşleştirilmesi bağlamında dikkate değerdir.

10- Örneğin: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/barmecide>, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095447688>, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/Barmecidal>

ren şair bu dizelerin devamında “*Artık gözlerim kapalı ve sakallarım da gri/ Ve yılların yüküyle büküldü bedenim*” derken hayal kırıklığının ümitsiz ve mutsuz bir ruh haline dönüştüğüne de işaret eder.

Benzer bir biçimde, Mangan da şiirinde hafızasından bahsederek “*Meşaleler parıldardı uzaktan*” (s. 14) diyerek ışık imgesini incelemektedir. Bu açıdan bakıldığında ışık ve aydınlığın bu derece ön plana çıkarılmasının Bermekîlerin imgesel olarak yeniden doğma, gelişme, olgunlaşma ve mükemmeliyete ulaşma hallerinin hem Doğu ve hem de Batı yazınında yer edindiği söylenebilir. Bermekîler’e ait zaman ve uzamı “*Şehir de çöl de arkadaşımı/ Ve ben serbestçe gezinebiliyordum*” diyerek birleştiren Mangan “*Ve ben yitip giden zamanların yasını tutuyorum/ Bermekîlerin zamanları için*” diyerek bitirdiği şiirini bedensel ve ruhsal iyilik hali ile özdeşleştirdiği gençliğini bir nevi çöküşle noktalar yine burada olumluluk dolu gençliği Bermekîler ile özdeşleştirilmiştir.

Her iki şairin de geleneksel bağlamda edebi bir incelemesinde şiirlerde nostalji hissinin baskın olduğu hissedilebilir ancak bu şiirlere nostaljik hissiyata dayalı olarak yazılmışlardır demek bir anlamda yanıltıcı olabilir. Betimlenen uzam ve olaylar şairlerin yazdıkları dönemde yerelde edindiği kültürel bohçalarında yer etmiş, tarihsel olarak baskın kültürlerinden aktarılmış öykülerin ya da anıların kalıntıları değildir. Bunun tam aksi olarak, her iki şairin de kendi kültürlerine tamamen yabancı unsurlardan edindikleri bilgi ve anlatılarından etkilenerek kendilerine düşsel bir düzlem oluşturdukları iddia edilebilir. İlginç bir şekilde Mangan da ve en azından bu çalışmada incelenen bu ve birkaç diğer şiirinde Hemans da, kültürel arka bahçeleri olarak Alman edebiyatçılarından şiirlerinden ve görüşlerinden etkilenmişlerdir. Mangan, Hammer-Purgstall’ın Osmanlı ve Fars edebiyatlarından örnekleri içeren kitabını ana malzeme olarak kullanırken (Fegan, 2013) Hemans ise “*Schiller ve Goethe’nin eserlerindeki tema ve karakteri yeniden ele alarak*” Alman okuyucusunun da beğenisini kazanmıştır (Sweet ve Melnyk, 2001, s. 9). Her iki şairin de Doğu’yu Alman yazarlarından devşirdikleri savı, bu çalışmada incelenen şiirlerle beraber değerlendirildiğinde mantıklı görünmektedir.

Her iki şairin de şiirlerinde Bermekî ailesini konuk etmesi tarihsel gerçeklik bağlamında çeşitli gerekçelere dayandırılabilir ki bunlardan birincisi ekonomiktir. Daha önce de belirtildiği üzere Bermekî ailesi zengin ve nüfuzlu bir aile olup, kendilerini halka sevdirmiş kimselerdi. Edebiyatın ticarileşmeye baş-

ladığı ve İngiltere'nin hammadde edinme amaçlı koloniciliğinin zirveye çıktığı 19. yüzyılda Doğu'nun şiirlerde tarihsel gerçekliğe uygun olarak yer edinmesi Batı'nın Doğu'yu o dönemde de zenginlik kaynağı, hatta simgesi olarak gördüğü savını destekleyici bir örnek olabilir. Hem Hemans ve hem de Mangan'ın zikredilen şiirlerinin uzamlarını Arap-İslam uygarlığının zenginlik ve ihtişamda öncü olduğu Abbasi dönemi topraklarına kurmaları işte böylesi bir tahayyülün sonucudur diyebiliriz.

Mangan ve Hemans'ın ideolojik olarak farklı ve hatta birbirine karşıt cenahlarda yer aldığından bahsedilmişti. Hemans, İngiliz koloniciliği ve tahakkümünü olumlarken Mangan İngiltere'ye başkaldırır ve hatta onu görmezden gelir. Bu temel zıtlığa karşın iki şairin de gözlerden çoğunlukla kaçan en önemli ortak özelliği edebiyatın ticaret sahası içinde hızla gelişmekte olduğu bir dönemde yaşarlarken her ikisinin de ticari kaygılarla yazıyor olmalarıdır. Hemans İngiltere'de edebi ürünlerini satarak zenginleşip kâr üstüne kâr elde ederken Mangan'ın durumu böyle değildir. Çoğunlukla açlığını giderebilmek ve kimilerine göre de ihtiyaç duyduğu içki ve uyuşturucu masrafını karşılayabilmek için hem özgün ve hem de çeviri olduğunu iddia ettiği ve çoğunlukla Osmanlı, Arap ve Fars edebiyatlarından alınmış şiir çevirilerini de dergilere satan Mangan'ın ticari kaygısı, elbette ki, Hemans'ın yaşadığından çok daha şiddetlidir. Bütün bunlara karşın, her iki yazarın da gittikçe ticarileşen edebiyattan paylarını almak için yazmış olmaları ve bunu yaparken de Abbasi dönemine öykümleri aslında Doğu'nun zenginliğine atfettikleri sembolik anlamda saklıdır diyebiliriz.

Belirtilen şiirlerde temel anlatı unsuru olarak Bermekiler'le ilgili anlatıların seçilmesinin ikinci sebebi de siyasidir diyebiliriz. Her iki şiirde de biraz üstü kapalı ve farklı derecelerde de olsa siyasi bir eleştiri bulunmaktadır. Böylesi bir siyasi eleştiri, Mangan için kendi coğrafyasına ve zamanının ruhuna uygundur çünkü 19. yüzyıla girildiğinde İrlanda'da tarih yazımında yeni yolların denendiği kapsamlı bir düşün hareketinin varlığı bilinmektedir. İrlandalıların tarihlerini yeniden yazmaya hevesli aydınlarının oluşturduğu böylesi bir düşün hareketi hem İngiltere ve İrlanda'nın arasındaki yüksek tansiyonu ve hem de İrlanda'nın kendi sınırlarının içinde deneyimlediği ve temelini Protestan ve Katolik çatışmasının oluşturduğu ateşli bir zeminde yer almaktadır çünkü "*Birleşik İrlandalılar'ın liderlerinin (Katolik) tarım kesimin mutsuzluklarını kullanmalarıyla Fransız Devrimi'nin akabinde yaşanan 1798 ayaklanması, Protes-*

tanların 'katledilmesi' ve bu ayaklanmalara bazı bölgelerde Katolik rahiplerin de katılması sonucunda 'kıştırılmış Protestan' görünümünü belgelemiş ve yeni bir tarih yazımına da neden olmuştur." (Hill, 1988, s. 126). Karmaşık bir denklemi andıran böylesi bir durumda Mangan'ın İrlanda'nın ve belki de Batı'nın ona sunduğu düşünsel ve ruhsal seçkide bulamadığı çıkışı Doğu'da aradığını da pekâlâ iddia edebiliriz. Buna karşın, kıta Avrupa'sında, İngiltere ve ülkesinde temel bir zıtlık olarak bilinen ve kurgulanan Doğu-Batı zıtlığı Mangan'ın şiirlerinde tersine çevrilmiştir. Mangan'ın bu şiirinde "khafir" olan Müslüman olan değildir. Müslüman, Mangan'ın şiirinde, yüceltilmiş bir kişi olup sıklıkla olumlu değerlerle donatılmıştır. Mangan, öyleyse, kolonci İngiltere'ye karşı tavır alırken şiirlerinde İngiltere'nin antitezi olarak İslam uygarlığını konumlandırması böylesi bir eleştirinin dışavurumudur diyebiliriz. Benzer şekilde Hemans'ın da şiirinde İngiliz olmayan şiir kişilerine atfettiği özelliklerin olumlu olduğundan hareketle bu İngiliz şairin şiirinin de benzer bir dışavuruma örnek teşkil ettiğini iddia edebiliriz.

Arıkan ve Birlik'e (2018) göre "Geleneksel Batı yazınında kabul gören ve Batı ile özdeşleşen değerler Mangan'ın şiirlerinde Doğu'ya atfedilir ve hatta bazı şiirlerde İngiliz kimliği ötekileştirilip değersizleştirilir. Mangan, kimi zaman İngiliz kimliğini "Khafir" olarak nitelerken kimi zaman da onun kötü olduğundan dem vurur." (s. 184). Böylesi bir düzlemde yazan Mangan'ın Bermekîleri konu edinen şiiri siyasi olarak Batı'ya bir sırt dönüş olarak rahatlıkla okunabilir. Böylesi bir sırt dönüşte Bermekîlerin örnek yönetici sınıf olarak nitelendirilmiş olması da garip gelmez.

Bermekîlerin Mangan ve Hemans'ın şiirlerinde vücut bulmasının üçüncü sebebinin demiryollarının hızlandığı toplumsal hareketlilik ve seyahat etmenin getirdiği bilinçsel değişimde saklı olduğunu iddia edebiliriz. 19. yüzyılda özellikle demiryollarının işletilmeye başlaması ile seyahat önemli bir kültürel etkinlik olmuştur. Bu çalışmada eserleri incelenen her iki şairin de uzak diyarlara seyahat etmiş oldukları görülmektedir ancak bu seyahat coğrafi düzlemde gerçekleşmemiştir. Hem Hemans ve hem de Mangan trenin getirmiş olduğu seyahat kültürünün baskın olduğu bu dönemde seyahate çıkmışlardır ancak bu seyahat coğrafi olarak değil, zamanda yapılan bir yolculuk olması açısından önemlidir. Böylesi bir hayali seyahatte, aynen hayali sofrayı sunan Bermekî gibi, demiryolları sayesinde farklı diyarları görenlerin yazdıkları yer almaz. Hemans da Mangan da, bu hayali seyahatte, tarihsel gerçeklikten aldıklarını

hayali ve düşünsel seyahatleri ile ilişkilendirip şiirlerinde betimlemekten çekinmemişlerdir.

SONUÇ

Her iki şairin de konu ve şiir kişileri olarak Bermekîleri seçmesinin en önemli sebebinin toplumsal ve siyasi olarak kendi yurtlarında görmek istedikleri güçlü siyasilere ve zengin kaynaklara duyulan ihtiyacın bir yansıması olduğu söylenebilir. Mangan, İrlanda'nın İngiltere karşısında bağımsız olmasını arzulayan ve İrlanda'nın yönetsel olarak İngiltere ile sağlam bir zemine oturmamış ilişkisinin getirdiği hayal kırıklığından yakınan bir şairdir. Hemans da güçlü, milliyetçi ve muhafazakâr bir hükûmet özlemini taşımakta ve adı geçen eserinde de bu siyasi hissi yansıtmaktadır. Nedenleri ne olursa olsun birbirlerinden farklı ancak tarihsel olarak birbirleriyle çoğunlukla çatışmalı iki ayrı sahada yaşamış ve edebi eserlerini üretken bir biçimde ortaya koymuş ve gayet de meşhur olarak bu dünyadan ayrılmış bu iki şairin en azından tematik olarak Ortaçağ'ın Arap topraklarında buluşmuş olması başlı başına önemlidir.

KAYNAKÇA

Arıkan, A. ve Birlik, N. (2017). James Clarence Mangan'ın seçilmiş şiirlerinde Orta Doğu coğrafyasına ait imgeler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 7-23.

Aykon, N. (1999). *Devlet İçinde Devlet: Bermekîler*. Konya: ÖKM Yayınları.

Birlik, N. ve Arıkan, A. (2018). Batı'nın Osmanlı coğrafyasına bakışını tersine çeviren İrlandalı şair: James Clarence Mangan. *folklor/edebiyat*, 24(94), 197-210.

Black, J. (2015). *Kısa İngiltere Tarihi*. (Çev. Ekin Duru). İstanbul: Say.

Dağbaşı, G. (2013). Abbasi dönemi çeviri faaliyetleri. *Eskiye*, 27, 177-187.

Duviols, J. P. (1996). The artistic school of Alexander von Humbolt. *Artes de México*, 31, 71-72.

Eflatun, M. (2018). İslam dünyasında edebi çevrelerin ortaya çıkışı bağlamında Bermekî ailesi ve klasik Türk şiirine yansımaları. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(21), 699-721.

Fegan, M. (2013) 'Every Irishman is an Arab': James Clarence Mangan's eastern translations. *Translation and Literature*, 22, 195-214.

Feldman, P. (1997). The poet and the profits: Felicia Hemans and the literary marketplace. *Keats-Shelley Journal*, 46, 148-176.

Grolier Universal Encyclopedia (Vol. 1). Barmecide. (1966). New York: Grolier.

Hemans, F. (1828).The Mourner for the Barmecides by Felicia Hemans (1793-1835). *Records of Woman: With Other Poems*, T. Cadell (2. Basım), Edinburgh: William Blackwood, & London, 200-207.

Hill, (1988). J. R. Popery and Protestantism, Civil and religious liberty: The disputed lessons of Irish history 1690-1812. *Past & Present*, 118, 96-129.

Hitti, P. K. (2011). *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Ibn Khallikan's Biographical Dictionary. (1843). (Vol. 2). Paris: Dondey Dupre.

Karlığa, B. (2004). *İslam Düşüncesi'nin Batı Düşüncesi'ne Etkileri*. İstanbul: Litera.

Luu, H. (2014). Fantasies of “woman”: Hemans's deconstruction of “femininity” in ‘Records of Woman’. *Women's Writing*, 21(1), 41-57.

Mangan, J. C. (1837). The time of the Barmecides. *Dublin University Magazine*, Eylül, 274.

O'Donoghue, D. J. (1897). *The Life and Writings of James Clarence Mangan*. Edinburgh: Patrick Geddes & Colleagues.

Parsons, C. (2014). Cosmopolitan form: Mangan's anthologies and the critique of *Weltliteratur*. S. Sturgeon (Ed.), *Essays on James Clarence Mangan: The man in the cloak*, (pp. 84-102). London: Palgrave Macmillan.

Robinson, J. C. (2006). The translator (ss. 104-122). *The Cambridge Companion to Shelley*. (ed. Timothy Morton). Cambridge: CUP.

Rothstein, D. (1999). Forming the chivalric subject: Felicia Hemans and the cultural uses of history, memory, and nostalgia. *Victorian Literature and Culture*, 27(1), 49-68.

Sarıbaş, A. (2015). Bermekiler için söylenmiş Arapça şiirler. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Scrivener, M. H. (2016). *The Cosmopolitan Ideal in the Age of Revolution and Reaction*. Oxon: Routledge.

Sweet, N. (2001). Gender and modernity in the Abencerrage: Hemans, Rushdie, and ‘the Moor's Last Sigh’ (181-196). Felicia Hemans: Reimagining Poetry in the Nineteenth Century (eds. Nanora Sweet & Julie Melnyk). NY: Palgrave.

Sweet, N. ve Melnyk, J. (2001). Introduction: Why Hemans Now? (ed. Nanora Sweet ve Julie Melnyk). *Felicia Hemans: Reimagining Poetry in the Nineteenth Century* (1-15). Hampsihre: Palgrave.

Taşkent, A. (2015). Orta çağ Batı kitap kültüründe Hz. Muhammed (SAV)

imgesi. *Türkiye’de Tüm Yönleri ile Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, İstanbul , 2016, cilt: II, s. 175-187.

The Norton Anthology of English Literature (Vol. 2). (2012). Stephen Greenblatt (ed.). (9th ed.). New York: W. W. Norton & Company.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (1992). Bermekîler. <https://islamansiklopedisi.org.tr/Bermekîler>

Ulukütük, M. (2010). İslam düşüncesinde tercüme faaliyetleri: Hermeneutik ve Bibliyografik bir katkı. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 249-288.

Williamson, T. (2001). Impure Affections: Felicia Hemans’s Elegiac Poetry and Contaminated Grief. (ed. Nanora Sweet ve Julie Melnyk). *Felicia Hemans: Reimagining Poetry in the Nineteenth Century* (19-35). Hampsihre: Palgrave.

Wolfson, S. (1999). Felicia Hemans and the revolving doors of reception. *Romanticism and Women Poets: Opening the Doors of Reception* (214-241). Harriet Kramer Linkin & Stephen C. Behrendt (eds.). Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky.

Yılmaz, N. (2017). Üçüncü Abbasi asrı şiirinde ana temalar. *Doğu Esintileri: İnanoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6, 123-140.

Arda ARIKAN

FELİCİA HEMANS VE JAMES CLARENCE MANGAN'IN ŞİİRLERİNDE ABBASI DÖNEMİ VE BERMEKİLER

Fatih ÇELİK

ALTAY TÜRKÇESİ AĞIZLARI

Şarika BERBER

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA ERMENİ İSYANLARI VE İSYANLARIN SİVAS ÖRNEĞİNDE ANADOLU COĞRAFYASINA ETKİSİ

Levent Efe ARLI

İHSAN OKTAY ANAR'IN ROMANLARINA SANAT TARİHİ AÇISINDAN BİR BAKIŞ

Eda TEKİN - Genç Osman İLHAN

ÇİZGİ ROMANLARIN YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zabihullah DASHTİ

ZAHİR ŞAH DÖNEMİ AFGANİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ(1933-1973)

Bertuğ SAKIN - Çisem GÖÇMEN ÇETİNER - Reyyan AÇAOĞLU-ÖZDEMİR

YAPAY ZEKÂDA DİL, BİLİNÇ VE SUÇ OLGUSU

Mustafa YILMAZ

KOVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE'DEKİ KENTSEL YOKSULLUĞA ETKİLERİ

Hüseyin KAZAN - Aslı YÜKSELEN

GAZETELERİN BİRİNCİ SAYFALARININ TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Nimet SÖNMEZ OKULMUŞ

PERS YÖNETİM MEKANİZMASI VE MÖ. VI- IV. YÜZYILLARI ARASI DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Burak YILDIRIM

ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA ANTROPOMORFİK YAKLAŞIMLAR

M. Akif KORKMAZ

KADIN TOPLAYICILIK KÜLTÜRÜ VE BULANCAK PAZARINDA KÖYLÜ KADINLARIN DOĞAL ÜRÜNLERİ

Ayten DOĞAN KESKİN

ÇOCUK HASTANELERİNDE KİTAPLARIN KULLANIMI

Abdussamed GEÇER

RESUL KÖSE, 1939 ERZİNCAN DEPREMİ: KAYIPLAR, ÇEVRE VİLAYETLERE ETKİLERİ, YURT İÇİ VE YURT DIŞINDAN YAPILAN YARDIMLAR, LİBRA YAYINCILIK, İSTANBUL, 2021, s. 310

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

